

HİYOROGLİF ARAŞTIRMALARI

Dr. MUSTAFA KALAÇ — İstanbul

1 — *Luvi hiyeroğlif yazıtlı Ekinveren (Tilsevet) steli* :

Gaziantep Müzesinin avlusunda, salonun giriş kapısının sağında dikili duran stelde de bir hiyeroğlif yazıtı vardır. Tepesinde kabartma mazgallariyle bu stel mazgallı bir mihrap olarak yapılmış (bak, res. 1, 2) olup 131 cm. boyunda, 47 cm. eninde ve 30 cm. kalınlığındadır. Bu taş blok 29.8.1955 tarihinde Ekinveren köyünden Davut Yılmaz adında bir köylüden satın alınarak müzeye getirilmiş ve 1719 envanter numarasına kaydedilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına 1966¹, 1967 yılları Ağustos ve Eylül aylarında yaptığım araştırma gezilerimde Gaziantep Müzesini ve bu eserin getirildiği Ekinveren² (Tilsevet) küyünü de ziyaret ettim. Bu köy düzlükteki bir höyüğün üzerinde ve etrafında kurulmuştur.

Bu eserin çıkış yerini ne köyde ne de hüyükte ve fakat köyün, 1,5 klm. güneyinde eski bir mezar yerinde bulduk. Dilsiz bir define arayıcısı olan Davut Yılmaz'ın işaretlerle anlattıklarına göre, kendisi bu steli, daha başka birçok süs eşyası ile beraber bu mezarlardan birinden çıkarmış. Bu taş blok, lâhtin kenar taşlarından biri olarak kullanılmış ve diğer taşlarda herhangi bir kabartma veya yazıt bulunmamıştır. Bu izahata göre stelin aslında höyükte bulunduğu ve sonradan (belki Roma çağında) bu mezara getirilmiş olduğu kabul edilebilir. Taşın, ince çizgilerle kazınmış üç satırlık yazılı yüzü muntazam bir şekilde düzeltilmiştir (bak, res. 2). Yazının pek sathî oluşu ve taşın yüzünün sonradan yıpranmış olması dolayısıyla, bazı işaretler, bil-

¹ Bu araştırma gezisine iştirak edenler, karım ve öğrencilerim Bayan Sevil Uluğ ve Bay Recep Akgün idiler.

² Ekinveren (Tilsevet) Oğuzelinden 16 ve Gaziantep'ten 35 klm. güneydoğuda bulunmaktadır. Bu münasebetle gezilerimde daima yanımda bulunan, adı geçen Müze müdiresi meslektaşım Bayan Sabahat Gögüş'e ve yardımlarını esirgemiyen şehrin resmî makamlarına en samimî teşekkürlerimi burada belirtmek isterim.

hassa 1. satırın sonu ve 2. satırın başında çok zor tanınmaktadır. İşaretlerin orijinalde olduğundan daha iyi seçildiği Latex-kopyama göre çizilmiş metni (res. 3) ve cümleleri burada veriyorum.

Cümlelerin çeviriyazısı ve tercümesi³:

C. I İ- $\dot{u}$ a 225 $\dot{u}$ a-na-i U- $\dot{u}$ a- $\dot{u}$ a-s ta-ta-s₄-ti-i(?)

“Bu steli Uvavas yapıyor.”

Şahıs adları arasında ne Muvavas ne de Uvavas bulunduğundan, stel sahibinin adı bence pek açık değildir. u-ışaretinde hiçbir m-çizgisi görülmemesine rağmen onu “mu” kabul etmek istiyorum; zira bilindiği gibi Muwa-adları çok tanınmış ve yaygındır. Bundan sonra gelen 2. ve 4. cümlelerin birinci kelimelerindeki mu-çizgileri de aynı şekilde silik görünüyorlar. Şahıs determinatifinin eksikliğine de dikkat edilmelidir. Okunuşun, Büyükdevletçağı ifadesi olan “uwawas” (karş. Bossert, Or 23, 1954, S. 140) olup olmadığı da henüz şüphelidir.

Iteratif-s ile yapılmış fiil şekli ta-ta-s₄-ti-i(?) 3. tek. şimdiki zaman (karş. Meriggi, Manuale I S. 60, par. 112) ya bir “ta-” kökünün çiftleşmesini (Meriggi, a. g. y., par. 113) veya bir tata- kökünü verir. Bu kelime şimdiye kadar yalnız bir yerde tespit edildiğinden (XXXII 3), ve şimdilik güç anlaşıldığından, bu metinyerimizi ve çiviyazısı luvcasındaki “tatta-” (bak, Laroche, DLL. s. 95, bilhassa KUB XXXV 135 öy. II 27) fiilini dikkate almalıyız. Bu her iki yerde de “yapmak, hazırlamak” anlamlarını uygun görüyorum. Kelimenin sonundaki i-ışareti de kat’i değildir.

C. II $\dot{u}$ a-mu-ta á-mi-i ár-i $\dot{h}$ a-sa- $\dot{h}$ a

“Ve kendime halef dünyaya getirdim.”

Yukarda da söylendiği gibi buradaki “mu-ışareti”nin m-çizgileri pek zayıftır. “á-ışareti” tamamlanabilir.

C. III à- $\dot{u}$ a ^Kpá-...-pá-ti-pa-a(?)pi- $\dot{h}$ a

“Ve ..... verdim.”

C. IV $\dot{u}$ a-mu-u ^KI 225- $\dot{u}$ a-na-I á-mi-i ^K44-na-i

$\dot{u}$ a-sⁿta-ti ta⁵-núⁿta

“Böylece çocuklarım benim için bu steli saygı ile diktiler.”

Rotatismus şeklinin “wasrti” (bak, Meriggi, Glossar, S. 152) olduğunu düşündüğüm “ $\dot{u}$ asⁿta” kelimesi ilk defa burada bizim met-

³ İşaret numaraları Meriggi, Glossar ²’ye göre verilmiştir.

nimizde geçmektedir. -nt- eki ile yapılmış bir sıfattan meydana gelen $\text{u}^{\text{a}}\text{s}^{\text{u}}\text{-nt}$ ve (-ati ile) Ablatif halinde bulunan bir substantif izahı bana mümkün görünüyor. Çiviyazısı luvcasında $\text{Tarhu}^{\text{-nt}}$, $\text{parna}^{\text{-nt}}$, $\text{ura(n)t}^{\text{-}}$ (bak, Laroche, DLL. S. 139) ve hiyeroğlif luvcasında $\text{DW}^{\text{-hu-ta-ti}}$ (Karatepe 54) v.b. (karş. Meriggi, Glossar2 S. 121 ve Kalaç, Or 34, 1965, S. 422) örnek olarak verilebilir. Şimdiye kadar yapılan "saygı ile, tebçilen" tercümesi sıfat köklü " $\text{u}^{\text{a}}\text{s}^{\text{u}}$ " ile iyi uymaktadır.

C. V I-ti-pa- u^{a} 225- u^{a} -na-a + ri $\text{h}^{\text{u}^{\text{a}}}\text{-s}^{\text{3}}$ 120 a-tar-pi- u^{a} ta⁵-a u^{a} -tu-u D-na-i 22-İ^{ntu}

"Fakat bu stele kim tecavüz ederse, ona tanrılar hiddetlensin (kızsınlar).

120a -tar-pi- u^{a} , boynuz ideogramı (karş. Meriggi, Manuale II, S. 43 cüm. 4) ve enklitik olmayan bir " -u^{a} " ile bir preverb olabilir.

2. Tünp (Yazılı) hiyeroğlif Yazıtı (II)

Tünp (Yazılı) köyünden çıkmış bir hiyeroğlif yazıtını 1965 yılında Türkçe ve Almanca olarak yayınlamıştım⁴. Müteakip 1966 yılı Eylülünde Gaziantep'e tertiplediğim yeni bir gezide, karım, meslektaşım Müze Müdiresi Bayan Sabahat Göğüş, öğrencilerim Bayan Sevil Uluğ ve Bay Recep Akgün ile birlikte 20.9.1966 günü Tünp (Yazılı) (Oğuzeli'nin güneybatısında) köyüne varmıştık. Köy bugün ovada yükselen ve maalesef köylüler tarafından tahrip edilerek taşları şurada burada kullanılmak için götürülen bir hüyük üzerinde ve etrafında bulunmaktadır. Köydeki soruşturmalarımızın biricik sonucu bir hiyeroğlif yazıt parçası oldu.

Kırık olan bu yazıtlı taş⁵, Hüseyin Ceylan'ın evinin avlusunda bir duvar dibine konmuş ve üzerine kova ve benzeri şeyler koymakta altlık olarak kullanılıyordu. Köyün höyüğünde herhangi bir yerden çıkmış olması muhakkak olmasına rağmen, taşın nereden getirildiğini kimse bilmiyordu. Bugün satın alınarak Gaziantep Müzesine getirilen bu eser 3955 envanter numarasında kayıtlı bulunmaktadır. Ölçüleri: Yükseklik 39.5 cm., genişlik, 33.5 cm, derinlik 37. cm dir. Yazıt, içindekiler hakkında bir bilgi verecek durumda değildir.

⁴ Tünp Hiyeroğlif Yazıtı (Die hieroglyphische Inschrift aus Tünp), İstanbul, 1965, Fakülteler Matbaası.

⁵ bak, res. 4 ve 5.

Kalmış olan üç satır taşın heriki yüzünde devam etmektedir⁶. Sağdan sola doğru devam eden yukarıdaki birinci satırın yalnız alt kenarı kalmıştır.

Satır 1 :

.....-ḥa-.....ḡa- ....-ta(?) .....ā(ia)(?).
la-li-.....ā(ia)(?)-....

Satır 2 :

ḡa-n.-s²-291a(?)-à à-ḡa^K daire + 248₂ dört nokta...
-tu(?)-mi-ā(ia)-na .... -ḡá-a(?)^K 330+r-pi-pa-ḡa
^Kú+r-nú-ḡa(?) K.....

Satır 3 :

....-pa(?)- ... ḡa-mi-a ḡa-s³ ^KL.267₁-a(?)...^K
L.311- ... ḡa-....

3. İşaretinin okunuşu hakkında :

Anadolunun çiviyazısı dillerinde çok kullanıldığı halde Luvi hiyeroglifinde bir işarete verilmiş bir “ya” ses değerini bugünkü bilgimize göre henüz tanımıyoruz. Aslında çiviyazısında da “ya” için bir işaret yoktu. Bu sebepten orada “ya” için i+a (bir ligatur), “yu” için i-u ve “ye” için i-e (aslında bir i+e ligatürü de olmaydı) kullanılmıştır (H. Kronasser, Etymologie der hethitischen Sprache, 1962 S. 73). Bossert’in “i” işaretini “i” yahut “ia” şeklinde bir konson olarak okuyuşu (Oriens, 2, 1949 S. 107) bence henüz izaha muhtaçtır.

Zira gösterdiği a-i-a-ru (Emirgazi A 5)⁷ örneğinde “i” işaretinin “y” okunması zorunluğu yoktur. İkinci örneğinde (Fraktin^D A-ia) ise, altında iki çizgi bulunan işaretin “i” olması da şüphelidir. Bu

işaretin aynı okunuşla bir olması mümkündür.

Hier. aia- “yapmak”, pi(a)- “vermek”, walia- “yükseltmek, metetmek” ve bunların çiviyazısı luvcasındaki karşılığı olan aya-, piya-, ḡalliya-’nın çekim örneği (paradigma) yazılışları başlıca şu şekilleri gösterir⁸:

⁶ bak, res. 4, 5.

⁷ Or 29, 1960 S. 423, Res. I.

⁸ Bak, P. Meriggi, Glossar2; E. Laroche, HH. ve DLL.’de ilgili yerler.

<u>aia-</u>	<u>pi(a)-</u>	<u>walia-</u>	<u>aya-</u>	<u>piya-</u>	<u>walli(ya)-</u>
a-i-a	pi-a	wa-li-ā	a-a-ya-	pi-i-ya	wa-al-li-
a-i-ā	pi-ā		a-i-ya	pi-ya-	
a-ā	pi-		a-a-	} ?	
			a-		

Hiyeroğlif yazılışlardan a-i-a ve pi-a'da bir "ya" geçişi görmek istiyorum. Bu suretle a-i-ā ve pi-ā yazılışlarındaki "ā", çiviyazısı luvcasındaki a-i-ya ve pi-ya'nın "ya"sı ile aynı olmalıdır. Walia- (Laroche, HH. S. 89 Nr. 7 de)'ya gelince: Bu fiil yalnız wa-li-ā- şeklinde görülür. Böylece onun kökü waliya- olmalıdır. Bu fikir, onun kavzatif şekli olan waliānu-(waliyanu-) ile de desteklenmelidir.

∫ nın "ya" okunuşu hakkındaki diğer deliller şunlardır:

Hiyeroğlifte -a- köklü isimlerin D. tek. eki "ā" iken aynı ek çiviyazısı luvcasında "-i" veya "-ya"dır (bak, Laronche DDL, 137).

Örnekler :

a) Hiyeroğlif

A-dana-uā-ā

Karatepe Hu 32

¹Ka-tu-uā-ā

A 2,3

Sa-pi-ā

XLVI 2

¹Ka-ma-na-a-ā

A 6,3

Ā-s²-i-ti-uā-tā-ā

Karatepe LI a 290 ve LVIII 326

(bak, Meriggi, Glossar² S. 36 v.d.)

Tu-uā-ti-ā

Çiftlik 6; Kululu 1, 3, 5

b) Çiviyazısı luvca:

EN-ia

(Laroche, DLL S. 120)

^{URU}H_a-at-tu-ša-ia

(Laroche, DLL S. 130)

Ka-n-pu-ā URU (D) (Meriggi, Glossar² S. 70) şehir adının K-n-pu-ia okunuşu münasip olur. Zira, eğer bizim işaretimiz "ā" olarak okunsaydı, bu -u- kökü -a eki ile bir "u" geçişi vermeliydi. -u- köküne ait başka örnekler ne yazık ki yoktur (bak, Meriggi Manuale di Eteo Geroglifico, 1966, 2 S. 41 v.d.) Nihayet M. 172 işareti Karatepe B'de ^{KA'}Ku-rú-pi-ā + r ^{URU} (Kurupiya) ve Pi-ā-tā-n ^{URU} (Piyatan) şehir adlarında görülür (bak, res. 6). Bu adlardan birincisi çiviyazısında da geçen (KUB XXIII, II, 17: KUR ^{URU} Ku-ru-pi-

-ja)⁹. A 18 a 2 de şahıs adı olan ¹A-i-ā-s çevriyazısında Aja olarak görülür: N, A ¹A-i-ja-s/n, KUB V 9 ay. 31, 33 (Laroche, Les Noms des Hittites, 1966, S. 23, Nr. 3). Bu münasebetle adı geçen yazılışın ¹A-i-s-ā olarak okunup okunamayacağını (metin yerlerine bak) ve çivi yazısı ¹A-i-is-si-ja (KUB XXIII 72 öy. 1, Laroche, NH. Nr. 8) ile karşılaştırıp karşılaştırılamayacağını okuyucuların dikkatine sunmak isterim. Her iki halde de hiyeroglif okunuş çivi yazısı okunuş ile uygunluk göstermektedir. Çivi yazısındaki şahıs adı ¹Kagga (Laroche, NH. Nr. 481, 1) hiyeroglifte Ka-ka-ā (D) (c I 3)(Laroche, NH. Nr. 481, 2) olarak geçer.

A 12, 1, 3 (bak, res. 6) daki ¹A-ua-ā-n-ua-n-pa-ua^{URU} yazılışını, benim Auaian(a) + uan(etnik suffix) + pa + ua olarak ayırdığım bir şehir adını verir. Nitekim KUB XIV 3 I 63 te ¹A-ua-ja-na-as (bak, Laroche, NH. Nr. 214) geçer. M. 144 işaretinin “¹ui” değeri ile, ^K144 ua-a-na-s-pa-ua-ā (Sultanhan 2) daki ilk ua işaretini akrofonik olarak “¹ui” okumak istiyorum. Bu suretle “şarap” kelimesi ua-ā-na-s²-ha-ā-ua-ā (Sultanhan 2, 4-5), ua-ā-na-a-s (a.g.y. 6) (bak, res. 6) yazılışlarında da “¹ui-ja-na” olarak görülür ve çivi yazısı hititçesindekinin aynı olduğu anlaşılır. Halbuki bu çivi yazısı luvcasında “¹uinijant-”tır.

Bundan başka fiil yazılışlarında $\int_{\approx} = ja$ okunuşu lehine başka

görünüşler de vardır: Örneğin, tatarā- tararija- olarak “lanetlemek” çivi yazısı luvca tatarija- okunmalıdır. (bak, Meriggi, Glossar² S. 127). Bossert’in, “a/e/i” ile bir hece işaretini uzun bir “ā” takip ettiği takdirde önde bulunan hece işaretinin seslisi çoklukla “i” okunmalıdır.” ve” uzun bir “ā”dan önceki bir hecenin “i” ile okunmaması icap ederse önce gelen hece işareti bir “a” ile tamamlanır.”¹⁰ şeklindeki fikri de benim okuyuşum lehinde olmalıdır.

A 6, 7 ve A 11 b 4 (bak res. 6) daki GİR REL-ā-ta kelimesi GİR hū(?)-ja-ta olarak okunmalı ve bu suretle “¹hūja-” koşmak, gitmek çivi yazısı hititçe hūja-, hūjai-, çivi yazısı luvca hūija- fiili ifade edilmelidir (karş. Laroche, DLL. S. 46). Bu suretle, eğer çh. ve hl. daki “¹hūja-”nın aynıyeti doğru ise rölatif işaretinin “¹hū” hece değeri de te’yit edilmiş olur.

⁹ bak, Laroche, Syria XXXV, 1958, S. 276 res. 5.

¹⁰ Bak, Le Muséon LXX, 1957, s. 163.

Kululu I 6 (bak. res. 6) daki şüpheli cümlede¹¹ “ta $\bar{u}$ an” olarak okunan kelimenin bir postpozisyon olup “ta- $\bar{u}$ i- $\bar{a}$ -n” olarak okunup okunamayacağını da düşünmekteyim. Bu suretle bu kelime çıl. “da-wiyan”¹² (karşı, karşısında, doğru) ile aynı olur ve Karatepe 26, 29, 133, 150, 167, 170 v.b. (karş. res. 7) lerdeki yazılışların tam fonetik yazılışını verir. Bossert’in bu kelimeyi “nân” olarak okumasına rağmen (Or 20, S. 76) bu kelimedeki L. 26 işaretinin L. 447 işaretinin altında, yahut bu işaretten sonra, hattâ bir defa da onunla ligatur halinde (f III 10) (bak, res. 7) geçmesi dikkati çekmelidir. A 17 b 3, A 19 p 4 ve Cekke B10 (bak, res. 7)¹³ dışında bütün yerlerde¹⁴ bu kelime “- $\bar{a}$ -n” veya “-n” ile sona erer. Yâni ilk iki işaret L. 447 ve 26, “- $\bar{a}$ n” veya “-n” fonetik-komplemanını alan ve “ta $\bar{u}$ i $\bar{a}$ n” kelimesi için kullanılan bir ideogramı teşkil etmelidirler. Karatepe 133 Hu (res. 7) yazılışı bu fikri te’yit eder. Çiviyazısı luvcasında “ta $\bar{u}$ i” “göz” anlamına geldiğinden, L. 26 işaretinin aslında bir gözü gösterip, ideogramın da onunla ilgili olup olmadığı ayrıca düşünülmelidir. Zira tam göz işareti (L. 25) yalnız Karatepe’de görülmektedir.

Makalenin Almancaya tercümesinde gösterdiği değerli ilgisinden dolayı Dr. K. Hecker (Freiburg Br.) e en samimî teşekkürlerimi sunarım.

¹¹ karşı. Meriggi, Manuale di Eteo Geroglifico, II, 1967, s. 52.

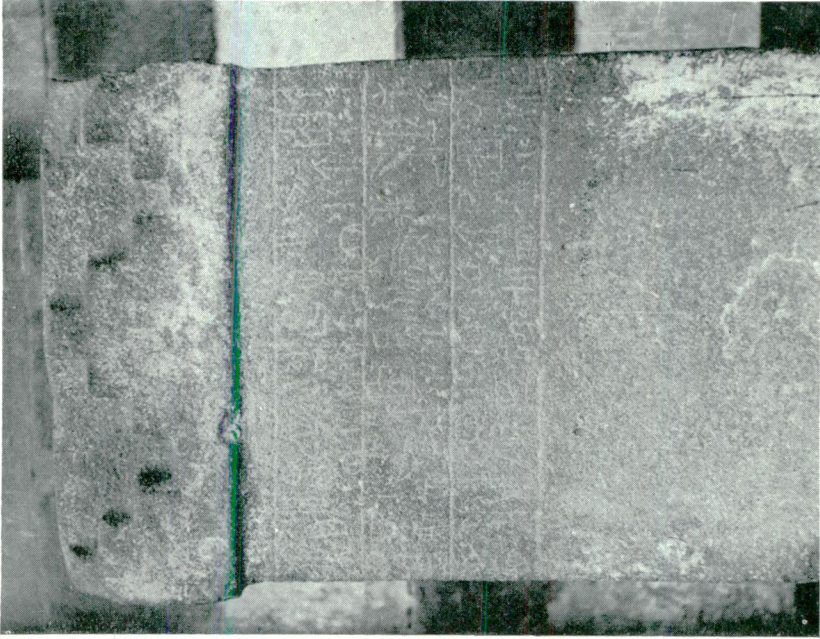
¹² Laroche, DLL. S. 96.

¹³ Bu üç yerde ideogram fonetik-komplemansız olarak verilmiş olmalıdır.

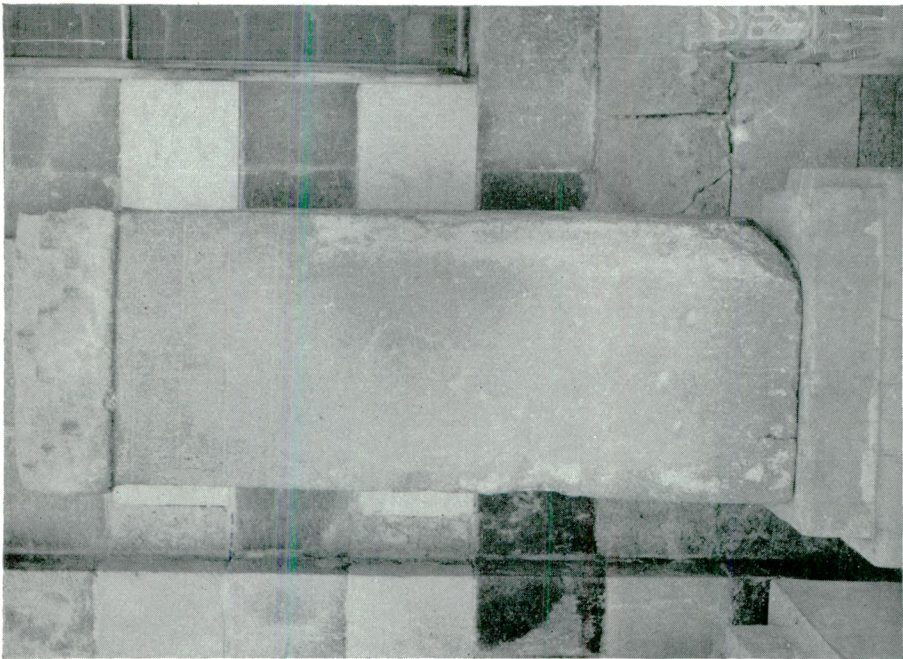
¹⁴ Karş. Meriggi, Glossar² S. 184 v.d.

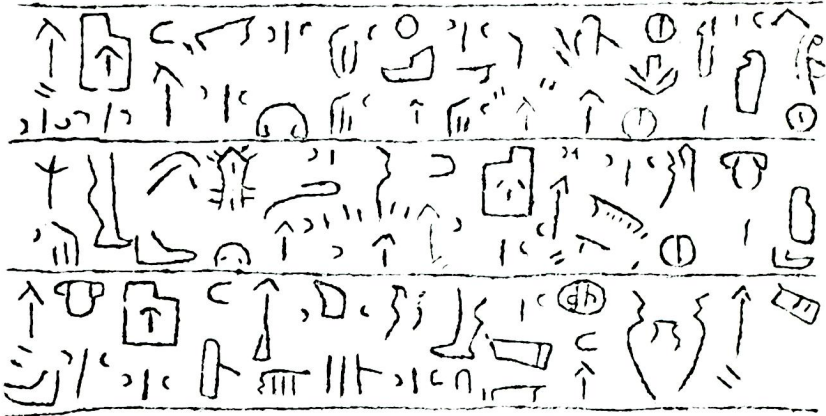

Res. 2 — Abb. 2

Res. 1 — Abb. 1

M. Kalag

Res. 3 — Abb. 3

Res. 4 — Abb. 4

M. Kalaç

Res. 5 — Abb. 5

A 12 b 2			
Karatepe B			
Sultanhan 2			
Sultanhan 4-5			
Sultanhan 6			
A 6, 7			
A 11b 4			
Kululu I 6			

Res. 6 — Abb. 6

Karatepe 26, 29 usw.			
F III.70			
A 17b 3		A 19p 4	
Cekke B 10		Karatepe 133 HU	

Res. 7 — Abb. 7

Res. 8 — Metnin (Res. 4, 5) kopya deseni.

Abb. 8 — Die Abklatschzeichnung des Textes (Abb. 4,5).

